

Prihod za sramežljivost in javno nravnost grobo škodljivih filmov na Slovensko

“Boj kinematografom! /.../ Te predstave zbujaajo v človeku vse živalske strasti, krvoločnost, poltenost, dražijo živce ter morijo vse dobre čute. Prav isto velja tudi za kinematografe v Ljubljani. Kdor je le enkrat videl tiste plakate, tiste pijance, ubijalce, krvoločneže na teh plakatih in izvrtček tistih propadlih ženskih obrazov na njih, ta si je moral takoj napraviti najhujšo obsodbo.”¹

Mnenje o škodljivosti filmov za človeka in njegov značaj ali bolje rečeno nraav se je po dobrih petnajstih letih od prvega javnega predvajanja v Parizu med moralisti precej razširilo. “Kino – gledališče” je s svojim prvotnim sejemski značajem vabil k ogledu vse vrste zabave željnih ljudi. Razni sejmi, plesi in podobni zabavni dogodki pa so bili v očeh javne moralistike milo rečeno sporni, saj so pretirano dražili živce in s svojo osredotočenostjo na tuzemski užitek odvrčali ljudi od kontemplativnega razmišljanja o lepšem posmrtnem življe-

¹ Slovenec, 3. februar 1912.

Janez Polajnar
KINO CENTRAL

Kino Central je imel otvoritveno predstavo 1. maja 1915 in je pomenil uresničitev zamisli, po kateri bi se z dohodki od kinopredstav pozneje obnovilo *Slovensko deželno gledališče*. Koncesijo za novi kino je dobila *Slovenska krščansko socialna zveza*. Poslovodja in pozneje lastnik novega kina je postal Ivan Štefe, ki je bil tudi

član *Slovenske ljudske stranke*.¹

Kinematograf je z lastništvom dobil tudi politični predznak. Źal nekaterih ljudi blizu te stranke pa se je kino, kot bomo videli, držal predvsem tržne logike in programa kina ni sestavljal le iz preverjenih, moralno povsem neoporečnih filmov. Državna cenzura je bila postavljena, da bi obvarovala ljudi moralnega

¹ Traven, Janko: Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih: do 1918, komentar Lilijana Nedić, Stanko Šimenc, Ljubljana, 1992, str. 149–157.

nju. Zato so v Bogoljubu leta 1912 svoje bralce opozorili, da tudi kinematograf ovira in podira delo, ki je vloženo v ohranitev krščanskega življenja.

“Poglejmo, kaj vse ovira krščansko življenje in podira naše delo: /.../ 4. Obilne zabave: gledališče, veselice, plesi, kinematografi, varijeteji itd.”²

Vsako prikazovanje zapeljivosti, ženske lepote ali celo poljuba je po prepričanju mnogih samo zbuvalo pohotnost in vabilo nedolžna srca v greh nečistovanja. Zato je tudi filmu oziroma ustvarjalcu in predvajalcu filma veljala sveto-pisemska sodba, ki za zapeljivce in pohujševalce ni poznala milosti.”Ko tako premišljujemo propadanje toliko, posebno mladih otrok, katerih nedolžnost in čistost je v kinu tako ogrožena, nam prihaja na misel ona silno ostra Kristusova sodba: ‘Kdor pa pohujša katerega teh malih, ki v me verujejo, bi mu bilo bolje, da bi se mu obesil mlinski kamen na vrat in bi se potopil v globočino morja.’ (Mat. 16, 6–7)”³

Filmi, ki vključujejo različne erotične in “zaljubljenosti polne” prizore, so v našem času skoraj nekaj povsem vsakdanjega. Sami prizori in slike med ljudmi ne ustvarjajo več razprave o primernosti oziroma neprimernosti javnega prikazovanja le-teh. Sramežljivost, ki bi se morala oglasiti pri takšnih kadrih in v človeku zbuditi nelagodje, se oglasi le še redkokdaj. Prisotnost erotičnih prizorov v različnih medijih tako ni več, vsaj ne v omembe vredni meri, predmet moralistov. Film in oglaševanje sta imela v sodobni zgodovini pri tem nedvomno precejšnjo vlogo. V oglaševanju je bilo že davno ugotovljeno, da je prodaja izdelka boljša, če je ta v oglasu povezan z erotičnim. V času, po katerem se bomo sprehodili v tej razpravi, ko so fotografije golih deklet še krožile “pod šan-

² Bogoljub, št. 12, december 1909, v Boštjan Vrhovec: Bogoljub – članki s filmsko vsebino, seminar, študijsko leto 1971/1972, sig. 1316, Center za teatrologijo in filmologijo, AGRFT, Ljubljana.

³ Lenček, Ignacij: Problemi filma. Pij XI. o kinu, v: Naša pot XII, Nekaj smernic katoliškemu dijaštvu, str. 44. (naprej: Lenček: Problemi filma ...)

pohujšanja in tako ohranila javno moralo na dostojni ravni. V Ljubljani se je s problemom javne morale ukvarjal tudi ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič. Zanimivo je, da v svojem dnevniku o filmu ni zapisal prav veliko, dokler niso odprli kina *Central*, torej kina, ki je zaradi ustanovitelja in poslovodje veljal za bolj “klerikalnega”.

Dve predstavi v kinu *Central*
“Ljudje mislijo, da je ta kino naš du-

hovski. Slišale so se besede: ‘Kaki svinjariji so duhovni, ki imajo tak kino.’”²

Že dve leti pred pred tem zapisom v dnevnik je škof začel resno opazovati dogajanje v ljubljanskih kinematografih. Januarja 1915 je opozoril deželnega glavarja, “da svojemu delu dotična komisija ni kos, ki naj nadzira predstave,

² Arhiv Slovenije, dislocirana enota, oddelek II, Jegličev dnevnik, 27. 2. 1917. (naprej: Jegličev dnevnik).

ki”, je mnogim že samo namigovanje na spolnost pomenilo javno pohujšanje in sramotenje spodobnosti. Rdečica na obrazu pa še ni bila tako redek pojav.

POCENI ZABAVA

Prav pikantni prizori so pri filmu zbudili veliko pozornosti. Poljubljanja ali razgaljenih nog pač ni bilo moč videti na vsakem koraku. Film pa je vse to prikazoval v živih slikah in ne le na statičnih fotografijah. Te so že dolgo pred filmom omogočile pogled na skrite čare deklet, ki jih je razgaljene ujel fotoaparatur. Ženska ni bila več le narisana, ampak se je kazala v svoji naravni podobi ter tako še bolj privlačila poglede in razburjala domišljijo. “Kar je fotografirano, je v resnici povzeto, v nasprotju z narisano sliko.”⁴ V kinematografu pa so se “pohujšljivi” prizori kazali pred celotnim občinstvom, kar je bilo za nekatere povsem neprimerno, za druge pa dobrodošlo in zaželeno. Problematičnost kinematografa se je skrivala predvsem v množičnosti novega medija. Kinematograf je bil namreč veliko bolj dostopen širšemu krogu ljudi, saj so se cene ob prvih prikazovanjih gibale med 20 in 30 krajcarji, otroci pa so plačali polovično ceno – 10 krajcarjev.⁵

Nizka cena in začetni sejamski značaj pa sta v kino pogosto pritegnila prav otroke. Nemoralne prizore so tako predvajali tudi njim. Otroci so se nevede znašli v veliki nevarnosti. Kakšne nečistosti, ki so se znašle na sporedu, bi lahko namreč globoko prizadele še neizoblikovane osebnosti. Sramežljivost in čednost, dve največji varovalki nedolžnosti, sta bili posledično še posebno ogroženi. “Vse, kar doživi, sprejme vase in nekako vzida v svojo notranjo stavbo. V

⁴ Lenčec: Problemi filma ..., str. 40.

⁵ Traven: Pregled razvoja kinematografije ..., str. 24.

da ne bo kaj nemoralnega,” saj naj bi bila v kinu Ideal “serija predstav, ki je sedaj že dovršena, jako nesramna: naga ženska, objem in poljubi od moških”.³ Naslednji zapis v dnevniku je moč zaslediti že dober mesec po tej prvi pritožbi v zvezi s kinom. Zdi se, da opozorila, ki so bila naslovljena na deželni odbor, niso zalegla, saj je v dnevniku moč opaziti škofovo

³ Prav tam, 24. 1. 1915.

nezadovoljstvo z opravljenim delom deželnih cenzorjev. “Kino še vedno igra. Slike so večkrat popolnoma nesramne. O eni sem se pritožil predsedniku in rekel, da cenzorji svojim nalogam niso kos. To ga je zbolelo. Ukazal jo je še enkrat cenzurirati. Iz poročila teh cenzorjev in iz onega, ki sem ga jaz dobil zasebno, se more dokazati, da lastnik kina goljufa: druge da na cenzuro, druge predstavlja, sploh pa se predstavljajo ljubeznive stvari vedno.

teh letih igra kino pomembno vlogo, a žal – ne da bi bili črnogledi – v večini primerov v njegovo vzgojno škodo.”⁶ Po ustalitvi kina v mestnih dvoranah se je vse skupaj še poslabšalo. Na Dunaju je *Zeitschrift für Kinderschutz und Jugendfürsorge* v članku *Das Kinematographentheater und seine Gefahren für Jugend* objavil tudi anketo o pogostnosti obiskovanja kina med šolarji. Na eni strani je v tabeli predstavljen podatek o številu šolarjev, ki hodijo v kino oziroma so kino vsaj enkrat obiskali. Na drugi strani pa je, kot nekakšno npravnstveno nasprotje, predstavljen podatek, koliko šolarjev še ni videlo *Stephanskirche*, dunajske katedrale. Podatki v dvanajstem dunajskem okrožju (*Bezirk*) so res malce presenetljivi, saj naj ne bi katedrale še nikoli videlo 48 odstotkov šolarjev, medtem ko naj bi bilo v kinu vsaj enkrat že 78 odstotkov šolarjev. V desetem okrožju je bilo takšnih, ki niso videli katedrale, le še 14 odstotkov, vendar jih je bilo v kinu že 96,5 odstotka in kar 35,5 odstotka jih je redno obiskovalo kinopredstave.⁷ Vprašanje primernosti prikazovanja predstav za otroke, mladino ter gospe in gospodične pa se je zastavljalo že ob filmu *Endlich allein*.

“KLOAKA NEMORALNOSTI”

Film je z razvojem postajal vedno bolj množičen in posledično tudi bolj problematičen. Da se je uradna Cerkev, torej papež, opredelila do tega vprašanja, pa je minilo kar nekaj časa. Posebno če upoštevamo, da je že v letih pred prvo svetovno vojno, sploh pa po njej, kinematografija doživljala precejšen razmah. Hkrati pa se je krepil tudi odklonilni odnos moralistov do te zabave za množice. Kloaka pogube je bil naslov članka, ki je izšel v Slovincu leta 1919,

⁶ Lenček: Problemi filma ..., str. 44.

⁷ Zeitschrift für Kinderschutz und Jugendfürsorge, marec 1912.

Kaj resnega ne vleče: nesramnosti pa vlečejo, da se vse kar tare. In zraven so deklice od 15, 16 let. Moj Bog, bo treba še bolj nastopiti.”⁴

Očitno je v tem letu škof postal bolj pozoren na novi medij. Posebno pozornost pa je kinematografu namenil po ustanovitvi kina Central, ki je zaradi lastništva veljal za “duhovski” kino. Ustanovili so ga maja 1915 in že na

začetku oktobra se je škof prepričal, da se tudi v tem kinu vrtijo nemoralne predstave. Zato je v kino poslal svojega človeka, t.i. presbiterija, ki bi ga zaradi njegove naloge lahko imenovali tudi “vohun”. Ta mu je nato podal poročilo z natančno popisano vsebino dveh filmov. Prvo poročilo se nanaša na film Grofov sin in cirkuška umetnica, ki v osnovi ni bil problematičen. Čeprav je naš vohun ob 4. dejanju, ko se je dogajal karneval in so ljudje v filmu

⁴ Prav tam, 4. 3. 1915.

kjer so ostro kritizirali oblast, ki da ničesar ne stori proti tej pogubi in “javni pohujševalnici mladine”, ki pa ni sprejemljiva za nikogar. “Kloaka nemoralnosti in neestetskih prizorov je prav tako nečastna in spotekljiva za odrastle kot za neodrastle. Le ta razložek je, da se z mladino še da kaj doseči, če je ne bodo zavajale javne pohujševalnice na opolzko stezo, dočim je pri starejših skoraj vse izgubljeno.”⁸ Nekoliko pozneje je isti časopis pozval k aktivnejšemu boju proti kinematografom, ki vrtijo pohujšljive filme. “Ali bomo res morali samo s stisnjenimi pestmi gledati, kako se zatira kal vsega dobrega in blagega, kako se ne ti in goji umazana pohotnost, brezobzirna strast in grdo zločinstvo.”⁹ Ob pestri ponudbi filmov in prav takem političnem položaju na domačem terenu so v časopisu Jutro obtožili papeža in njegovo “tovarno filmov, ki bode na debelo izdelavala posnetke pod zaščitno znamko San Marco filmi”, da ni prav nič katoliško sramežljiva pri svoji produkciji. “Papeževa tovarna je do sedaj izdelala že dva velika filma, in sicer pod vabljivimi naslovi: Mala cvetličarka in Neoskrunjeni, katerih vsebine se prav nič ne razlikujejo od vsakodnevnih kinematografskih šundov inpikanterji!”¹⁰

Šele v 30. letih pa izide okrožnica papeža, ki opozarja na nevarnost filma. Problem filma je naslov knjižice, ki je v Ljubljani izšla leta 1937. Ta tudi s komentarji obravnava okrožnico papeža Pija XI. Vigilanti cura, ki je bila izdana leta 1936. Papež je pri obrazložitvi problema opozarjal različne narode sveta, da se z nenravstvenimi zabavami uničujejo. “Narod, ki se v času počitka vdaja za bavam, ki kršijo načela dostojnosti, časti in nranosti ter tako postanejo greš-

⁸ Slovenec, 11. julij 1919, v: Albert Kos, Slovenec o filmu v letih 1918–1924, seminar, 1969, sig. 996, AGRFT, Center za teatrologijo in filmologijo, AGRFT, Ljubljana.

⁹ Slovenec, 7. september 1919, v: Prav tam.

¹⁰ Jutro, 24. september 1920, v: Zoran Lešič, Filmska bibliografija, Jutro od 1920. do 1923., seminar, 1969, sig. 1112, AGRFT, Center za teatrologijo in filmologijo, AGRFT, Ljubljana.

rajali, zapisal “Alles durch einander! Za psihologa krasna scena, kako se pod vplivom vina in vrvenja, kot je na maškaradi, kmalu pripravi trezne ljudi do neumnosti”.⁵ Tudi škof je v dnevniku zapisal, da “prvič ni bilo nič posebnega, akoravno dosti zaljubljenosti”. Naslednja predstava pa je pri škofu povzročila precejšnjo razburjenost in ogorčenje.

⁵ Nadškofijski arhiv Ljubljana, serija: škofje, fond: škof Anton Bonaventura Jeglič, fasc. 40. (naprej NŠAL,... fasc.).

“V drugič je bila velika grdobija.”⁶

Zaklad Abdar Rahmana

Film je bil senzacijsko napovedan, poleg tega pa naj bi ga predvajali samo dva dni: “Der große orientalische Sensationsdrama Der Schatz des Amdar Rahmans in Kino Central in Landestheater kommt heute Samstag und morgen Sonntag zur Erstauffur-

⁶ Jegličev dnevnik, 7. 10. 1915.

na priložnost, posebno za mladino – tak narod se nahaja v resni nevarnosti, da bo izgubil svojo veličino in svojo nacionalno moč.”¹¹ Prevajalec in razlagalec okrožnice je na tem mestu dodal: “Kajti npravni zakoni so zakoni človeške narave in zato zakoni zdravja in življenja. Kdor greši proti npravnosti, greši proti naravi, proti zahtevam narave same, ruši življenjski red in radira tako sam sebe. Kakor velja to za posameznika, velja tudi za cele narode.”¹² Kdaj je film slab in zato neprimeren, je v veliki meri odvisno od samega gledalca. V encikliki pa je podano mnenje papeža o slabih filmih, kdaj postanejo takšni in kako lahko kvarno vplivajo na vrednote gledalcev. “Ko proslavljajo poželenja in strasti, postanejo grešna priložnost; mladino zapeljujejo na slaba pota; življenje kažejo v napačni luči; zatemnijo in oslabijo ideale, h katerim naj bi stremeli, razdirajo čisto ljubezen, spoštovanje do zakona in tesno zvezo družinskega sožitja.”¹³ Kategorije slabih in škodljivih filmov so lahko različne. Slabi filmi se pri razlagalcu enciklike delijo še na druge, ki kvarno vplivajo na mišljenje in prepričanje gledalcev, in na tiste, ki direktno kvarno vplivajo na njihovo npravnost. Ti zadnji filmi pa so lahko:

- nemoralni po vsebini, misli in in nemoralni v izvedbi.
- nemoralni po vsebini, a dostojni v izvedbi
- moralni po vsebini in ideji, a nedostojni, nemoralni v izvedbi.”¹⁴

Pri filmskih projekcijah je treba upoštevati še druge okoliščine, ki vplivajo na gledalca. Filmska predstava se navadno odvija pred večjim številom gledalcev, ki sedijo v zatemnjenem prostoru. Pri tem se v ljudeh ustvarja posebno vzdušje, ki gledalca privede v omotičnost, morda film privede celo v nekakšno

¹¹ Lenček: Problemi filma ..., str. 31.

¹² Prav tam, str. 32.

¹³ Prav tam, str. 37.

¹⁴ Prav tam. str. 38.

gen in Laibach. Der Drama hat eine prachtvolle Ausstattung, gespielt von Hugo Flink und anderen besten Schauspieler.”⁷ Presbiterij pa je ob vsem blišču Orienta moral biti pozoren predvsem na moralno primernost prikazanih prizorov.

Pa si poglejmo poročilo, ki ga je po predstavi dostavil škofu Jegliču. Sam film se je dogodil v nedeljo,

⁷ Laibacher Zeitung, 2. 10. 1915.

3. oktobra 1915. Začel se je z vrnitvijo Abdar Rahmana z zmagovitega pohoda v svoj harem, kjer so se odvijali najbolj sporni trenutki. “Kraljica harema” je bila takoj deležna npravstvenega pregleda. “Obleka njena zelo pomanjkljiva: prisle za silo oblečene, okoli pasa za kak pedenj široko gola, v kratkih, rekel bi, plavalnih hlačah (zelo kratkih). Čez: v širokih turških hlačah, ki so iz redke tkanine, kot recimo pajčolan, da se popolnoma vidijo skozi gole noge v vsej

stanje hipnotiziranosti. "Ljudje namreč, ki gledajo filme, sede v temnih prostorih, njih duhovne zmožnosti in duhovne sile so pogosto kakor v polsnu ... Dlje igrajo v filmskem dejanju moške in žene, ki morejo s svojimi naravnimi darovi in s svojo umetnostjo ter z vsem sijajem in okrasom zapeljevati mladino v vablljivo pokvarjenost."¹⁵

Na samem začetku pa film zaradi nerazširjenosti še ni pomenil takšne npravstvene nevarnosti. Vendar takšno stanje ni trajalo dolgo. Privlačnost ženskega telesa je bila preveč močna in zato je žensko telo na filmskem traku zelo kmalu zasedalo pomembno mesto. Seveda je ob prvih javnih predstavah šlo bolj za namigovanje in za bujenje domišljije z neodkritim, kar pa je rano tako bilo povsem ne moralno, saj se vabljava pokvarjenost lahko kaj kmalu udejanji v mesenem grehu.

ZAČETEK ŠIRJENJA

Nalogo širitve novega izuma so prevzeli podjetniki, ki so se že pred tem ukvarjali s "šovbiznisom". Potujoči sejmi so prikazovali vse mogoče predstave in pri tem s pridom uporabljali različne tehnične izume, ki so prihajali iz rok izumiteljev. Omogočili so denimo zabavo z "gledališči z duhovi in specialitetami, z originalnimi prikaznimi duhov in pošasti, s priljubljenimi točkami: izginjenje medija, plavajoča živa človeška glava nad vodo, bliskovito hipno izginjanje živega konja s kočijazem na odprtem odru in naglo izginjanje živih oseb izmed občinstva vpricho gledalcev, obglavljanje ljudi z mečem itd."¹⁶ Napredek v teh-

¹⁵ Prav tam. str. 41.

¹⁶ Traven, Janko: Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih: do 1918, komentar Liljana Nedič, Stanko Šimec, Ljubljana, 1992, str. 12 (naprej: Traven: Pregled razvoja kinematografije ...).

višini."⁸ Rahmana pa vsa ta lepota in zapeljivost žena iz harema ni prepričala; do žena je hladen in se malomarno uleže na zofo. Hotel si je ogledati ves plen, zato so mu pripeljali Rameiko, hčer Abu ben Omarja, ki jo je Abdar Rahman na pohodu ukradel njenemu očetu. "Evnuh mu pripelje ujetnico, ki pa šejka niti ne pogleda, ampak mu obrne hrbet. (Ostale žene so v ozadju)".

⁸ NŠAL... fasc. št. 40.

A izkušeno oko je hitro prepoznalo hotnico, ki se skriva za prelepim obličjem mladega in nedolžnega dekleta. "A izraz ujetnice (kakšnih 17 let) ni izraz plahega dekleta, ki se boji za nedolžnost, ampak slabo simulirana 'žalost' kokete. (Oblečena je v lahko haljico brez rokavov.)"⁹

Do drugega dejanja se v nadaljevanju ne zgodi nič "pretresljivega".

⁹ Prav tam.

niki, ki se je dogajal v svetu optike, so si ljudje prav tako lahko ogledali pri različnih potujočih podjetjih, ki so razkazovala različne podobe iz vsega sveta. "To so bile razne panorame, fotoplastike, diorame, koloroskopi, camere obscure, ciklorame, teleskopi itd."¹⁷ Še ena iznajdba, ki se je vključila v kulturo sejmov, kulturo smeha in karnevala, je nekoliko pozneje postal film oziroma kinematograf.¹⁸ Film – kot nov dosežek – je fasciniral znanost in hkrati postajal zabava za množice. S tem pa se je od znanosti oddaljeval. "Film se odtuji od znanosti in postane del kulture smeha. Film se naseli v tradicijah kulture smeha in se nameni tej kulturi podeliti nov pomen."¹⁹

PRVA PRIKAZOVANJA

Na Slovenskem so o prvih kinematografskih predstavah, ki sta jih priredila brata Lumiere (za rojstni dan kinematografije velja 28. december 1895), najprej brali na Štajerskem. V *Marburger Zeitung* so o samem izumu poročali 16. aprila 1896 v članku *Nov način gledališke predstave v Parizu*. Bralci so v njem izvedeli, da si lahko gledalec na tak način ogleda slike iz vsakdanjega življenja. "Vendar denimo ne negibnih, na njih je vse živo in se giblje – kakor v resničnosti."²⁰ Iznajdba je mnoge dalj časa begala, živih ljudi in drugih premikajočih se stvari na platnu si pač niso znali razložiti. Postopek prikazovanja in snemanja živih fotografij je prof. dr. Simon Šubic v reviji *Dom in svet* bolj strokovno razložil. "Aparat je namreč navit. Ko se sproži, razvije ti slike v istem redu in z

¹⁷ Prav tam, str. 16.

¹⁸ Schlüpmann, Heide: *Fragmenti zgodbe o ljubezni / Fragmente einer Geschichte der Liebe*, v: Hofer, Franz: *Prvi sledovi starosti / Des Alters erste Spuren* (urednika Liljana Nedič, Silvan Furlan), Ljubljana, 1996.

¹⁹ Prav tam.

²⁰ Traven: *Pregled razvoja kinematografije ...*, str. 19, opomba št. 2.

Odposlanca Abu ben Omarja z zakladom odkupita Rameiko, ki se nato vrne k očetu. Abdarjev suženj zaklad zakoplje, šejk pa načrt s skritim zakladom skriva v "Koranbehälter". A ko se ponovno znajdemo v haremu, brez nesramnih reči očitno ne gre. Ples – to grešno početje človeškega rodu –, ki ga je že škof Anton Martin Slomšek uvrstil med devet sovražnikov devištva in ob tem zapisal, da je "plesišče deviške čistosti morišče",¹⁰ se je v vsej

svoji grdobiji razkril tudi na platnu. Abdar Rahman je, po opravih z zakladom, v haremu počival. "Leži na zofi, zraven zofe na tleh na preprogi leži Kraljica harema (enako oblečena kot v prvem dejanju) in gospodar jo z roko gladi po licu in rokah, zapove ji, naj pleše pred njim." Kraljičin ples je našega špijona pretresel. "Ples njen (naravnost ostuden) skozi prosojne

¹⁰ Slomšek, Anton Martin: *Krščansko devištvo*, Prevalje, 1923, str. 31.

jednako hitrostjo, kakor so se vtiskovale; od prve do druge preide petnajsti del sekunde. Ta kratki čas razdeljuje aparat na tri dele: tretjino tega časa razmota va sliko, dve tretjini pa postoji ž njo mirno na zaslonu, da naredi svoj vtisek v očeh ogledovalčevih ... Na ta način se doseže prevara, ogledovalcu se zdi, da se prva slika pregiblje v drugo prav tako kakor se v dejanju prva stopinja strinja z drugo. Nad vse čudno se zdi ogledovalcu, ko zre v te slike. To je pravo življenje, kakoršno gledamo v istini.” Nazadnje pa je prof. Šubic svoj članek preroško končal: “Če se kdaj komu posreči, da združi s kinematografom še glasni Edisonov ‘fonograf’, /.../ tedaj se bode zdelo, da sta čas in minljivost izgubila svojo moč in pravico in se lahko vse ohrani in obnovi, kar se je kdaj zgodilo.”²¹

Prebivalstvo na Slovenskem si je prve kinematografske projekcije lahko ogledalo že jeseni 1896. Se pravi še v prvem letu, odkar so se začeli predvajati filmski posnetki drugod po Evropi. Tako so si v Mariboru žive fotografije lahko ogledali v Götzovi pivnici med 24. oktobrom in 1. novembrom 1896. Obiskovalci so lahko videli osem filmov, in sicer: *Ankunft eines Zuges (Prihod vlaka)*, *Zwei in Streit gerathene Kartenspieler (Prepirajoča se kvartopirca)*, *Pariser Straßenszene (Ulični prizori v Parizu)*, *Regiment französischer Soldaten (Francoski vojaški polk)*, *Eine Waschanstalt (Pralnica)*, *Der Lumpensammler (Cunja)*, *Eine Schwimmschule (Plavalna šola)*, *Gesellschaft beim Picknick (Družba na pikniku)*.²² V Celju so projekcije imeli v hotelu Beli vol med 3. in 8. novembrom. Ljubljana je prišla na vrsto nekaj dni pozneje, 16. novembra so se namreč začele predstave v hotelu Pri Maliču. Ljubljancani so si lahko ogledali projekcije “živečih fotografij” do 26. novembra. Lastnik aparature, ki je na Slovenskem (v vseh treh mestih je bil predvajalec isti) prva predvajala gibljive slike, je bil Charles

²¹ Šubic, Simon, *Žive fotografije*, Dom in svet, 1898, str. 18–20.

²² Marburger Zeitung, 29. 10. 1896.

hlače (turške) se vidi vsaka kretnja cele noge.”

Skratka, film je bil menda povsem neprimeren za ljubljansko občinstvo. Zanimivi so tudi vtisi, ki jih je na posebnem listu zapustil agent, zlasti njegove opazke o gledalcih. O najbolj sporni sceni je sicer menil, da “ako bi bile scene v haremu lepše ‘kostumirane’, bi igri ne bilo oporekati, tako mi je pa bilo od enega gledanja dovolj, da je v drugič ne bi šel gledat.”¹¹ Če bi torej film

razvrščali po klasifikaciji, ki jo je dvajset let kasneje razdelal razlagalec enciklike Pija XI., bi morali ta film vsekakor uvrstiti med tiste, ki škodijo nравstvenosti. Vendar bi v naslednji razvrstitvi, če sklepamo po podanem mnenju, prišel med tiste, ki so sicer moralni po vsebini, a so nedostojni in nemoralni v izvedbi.

Občinstvo je sicer svoje mnenje izrekalo z vzkliki in smehom. “Ko pa

¹¹ NŠAL, ... fasc. št. 40.

Crassé iz Gradca.²³ To pomeni, da bi si Ljubljanci in Celjani morali ogledati enak program kot pred njimi Mariborčani. V Ljubljani je sicer na sporedu opaziti tri posnetke več. *Die russischen Feierlichkeiten von Paris* (Ruske slavnosti v Parizu), *Die Wiener Feuerwehr* (Dunajska požarna bramba) in *Die Westminster-Brücke in London* (Westminstrski most v Londonu) so v sporedu, objavljenem v *Laibacher Zeitungu* dne 24. novembra 1896. V Celju v časopisu *Deutsche Wacht* nisem zasledil programa. Ob začetku prikazovanj 1. novembra je bil objavljen oglas, ki je napovedoval začetek predvajanja "lebender Fotografien", ob koncu, 8. novembra 1896, pa le kratek komentar gostovanja. Zato mi ni uspelo ugotoviti, ali je spored v Celju vseboval tudi te tri posnetke. Ker pa je Knežević ugotovil, da je v vseh treh mestih od 24. oktobra do 26. novembra gostoval isti podjetnik, lahko domnevamo, da so bile projekcije identične. Manj verjetno je, da bi Crassé na poti prejel še tri dodatne posnetke, ki bi jih pozneje vključil v program.

MOŠKI VEČERI, PIKANTNI FILMI ...

Kot sem že omenil, so kmalu nastali tudi prvi kinematografski posnetki, ki so se vrteli samo pred moškim občinstvom. Posnetke s pikantno-erotično vsebino si je bilo moč ogledati tudi že pri izumih, ki so bili predhodniki filmskega posnetka. Pri Panoramah, mehaničnih panoptikumih, Laterni magica, mutoskopih ... so si interesenti lahko ogledali tudi pikantne scene. Slike-filmi z vsebino, ki ni bila primerna za vse, so se navadno "skrivali" pod oznakami, kot so moški večeri (*Herrenabend*), pariški moški večeri (*Pariser Herrenabend*), pikant-

²³ Knežević, Srfan: Prva kinematografska prikazivanja u Ljubljani (1896–1900), v *Zgodovinski časopis*, letnik 40, št.3, (naprej: Knežević: Prva kinematografska prikazivanja...).

je prišla scena v harem, je nastalo molčanje, ki sem si ga razlagal, ali da so tako napeto opazovali, da si ni nikdo upal črhniti, ali pa jih je bilo sram scene." Samokontrolna kritika pa je vendarle za trenutek popustila ob burki, ki je bila na sporedu po filmu. "V trenutku sem se na tihem smejal budalostim zaljubljenec in Bobu (preoblečenemu v teto), a po končani burki me je bilo tega sram. Ko sem odhajal, sem nehote vzkliknil 'neumnost'. Kot da bi bil gledal

maškare!" O tej igri-burki je presbiterij očitno poročal manj obširno in je škofu navedel le najpomembnejše. "V drugi igri rendez-vous dveh ljubimcev in njihovih ljubic: objemanje in poljubovanje brez konca."¹²

Sklepa ljubljanskega škofa po tem šokantnem poročilu sta bila naslednja. Časopisoma *Domoljub* in *Slovenec* je prepovedal oznanjati kinopredstave, kar

¹² Jegličev dnevnik, 7. 10. 1915.

ni filmi in tudi galantni filmi. Režiserji so v tej zvrsti filmske umetnosti sicer prevzeli že relativno dolgo poznane scenarije. "Snov" so ponavadi že prej uporabili pri predstavah v kabarejih, potujočih gledališčih ... Pri pikantnih filmih pa so posebno pogosto snemali plesne prizore, voajerizem, scene s slačenjem in prizor "umetnik ter njegov model".²⁴ Na tem mestu je treba omeniti še, da se pod oznako *Herrenabend filmen* niso vedno skrivali le erotični filmi. Posnetki so bili lahko tudi deli kirurške operacije, filmi o različnih boleznih in iznakaženih telesih. Na projekcije moških večerov pa je navadno prihajalo precej obiskovalcev in so bile dobičkonosne.²⁵ Moški večeri so zato bili za podjetnike v tem poslu privlačni in se jih niso branili organizirati.

Premierno prikazovanje pikantnih posnetkov s kinematografom je Maribor doživel v začetku novembra 1897. Še ko so kinematografske posnetke prikazovali samo potujoči kinematografi, je Johann Bläser v Maribor, kjer je gostoval s svojo aparaturo od 3. do 11. novembra 1897, s seboj poleg običajnih filmov pripeljal tudi "diverse pikante Filme", kot sta bila *Damen im Bad* (*Dama v kopeli*) in *Endlich allein* (*Končno sama*).²⁶ Enak program kot v Mariboru je lastnik potujočega kina objavil v celjski *Deutsche Wacht*.²⁷ Identičen spored pa je bil objavljen tudi v *Laibacher Zeitungu*.²⁸ Pri vseh sporedih sta bila filma predvajana kot zadnja posnetka na programu, v prvem sporedu *Endlich allein*, v drugem pa *Damen im Bad*. Pri nobenem od treh gostovanj v časopisju ni opaziti, da bi

²⁴ Caneppele, Paolo: Projektionen der Sehnsucht. Die erotische Anfänge der Kinematografie (dalje: Caneppele: Projektionen der Sehnsucht ...) v: Projektionen der Sehnsucht, Saturn - Die erotische Anfänge der österreichischen Kinematografie, Dunaj, 1999, str. 16 (dalje: Projektionen der Sehnsucht).

²⁵ Prav tam, str. 23.

²⁶ Kieninger, Ernst: "Klassische Wanderkino" 1896–1914, Filmkommunikation auf dem Weg zur Institution, diplomsko delo, Dunaj, 1992, str. 377 (dalje: Kieninger: "Klassische Wanderkino" ...).

²⁷ *Deutsche Wacht*, 11. 11. 1897.

²⁸ *Laibacher Zeitung*, 20. 11. 1897.

je le delno in začasno uspelo. Deželni odbor pa naj bi prepovedal nemoralne predstave in ob nedeljah in praznikih sploh vse predstave.¹³ Škof je bil očitno razburjen zaradi predstav v kinu, ki je med ljudmi veljal za "duhovskega". Da bi se stvar pomirila in bi lahko kinopredstave napovedovali tudi v Slovincu, je Štefe organiziral posebno projekcijo filma. "Pred par dnevi me je g. Štefe prosil, da bi smel Slovincu

¹³ Prav tam.

priložiti program Kino Centrala za nedeljo, namreč Komorna godba, češ da je zares lepo in brez vsake moralne nevarnosti. Nisem prav verjel. Pogovorila sva se, da pridem k preizkušnji v soboto. Šel sem torej danes ... To je drama, kakor ponavadi polna zaljubljenosti, objemov in poljubov. Ni bilo posebne nevarnosti, vendar pa se zbuja strast in na marsikoga je to gotovo *periculum proximum*. Sedaj še bolj poznám nevarnost kinopredstav.

imel Bläser kakršnekoli probleme, ki bi mu jih povzročala njegova predvajanja filmov.

Bolj burno gostovanje za podjetnika pa je potekalo na Zgornjem Štajerskem. Mesec dni, preden je gostoval v Mariboru, je 3. oktobra 1897 svoj kinematograf predstavil v mestu Steyr, kjer se je zgodil pripetljaj, ki je odločal o njegovi nadaljnji poti oziroma o nadaljnjem programu njegovega kina. Med prebivalstvom je Bläser zbudil veliko zanimanja in v kinu je imel precej obiska. Med ljudmi, ki jih je pritegnil njegov kinematograf, se je znašel tudi lokalni župnik, ki je po projekciji sporeda na svojo grozo mogel ugotoviti, da se med povsem neškodljivimi filmi predvajajo tudi taki, ki z npravstvenega vidika niso neoporečni. Žaljenje javne morale je prijavil pri Državnem pravdništvu v Steyru. To je Bläserja zaradi kršitve paragrafa 516 in po njem kaznivega javnega širjenja nemoralnih predstav²⁹ poklicalo na zagovor.³⁰ Naslednja projekcija pa je bila za podjetnika vendarle oprostilna. Okrožno sodišče je po tej poskusni projekciji filma ugotovilo, da ne krši javne morale in Bläserja oprostilo.³¹ Odločitev mu je očitno omogočila, da je svojo turnejo nemoteno nadaljeval s celotnim programom. Tako je podjetnik lahko predvajal vse svoje filme tudi v treh mestih na Slovenskem, kjer je gostoval pozneje.³² Da pa je bil filmček pripraven za razburjanje domišljije, kar je očitno ugotavljal tudi že omenjeni dušni pastir, nam

²⁹ Zakon je veljal že od leta 1852 in je v 13. poglavju "O pregreških in prestopkih zoper javno npravnost in lepo vedenje", ki je v 516. členu določal, da se kaznuje tudi "Velika in javno pohujšljiva žalitev lepega zadržanja ali sramožljivosti: Kdor v podobah ali z nečistimi dejanji npravnost ali sramožljivost hudo ali tako žali, da se očitno pohujšanje daje, je kriv prestopka in naj se obsodi v hud zapor od osmih dni do šestih mesecev. Če se je tako žaljenje storilo po tiskovinah, naj se kakor pregrešek s hudim zaporom od šestih mesecev do enega leta kaznuje." v : Zbirka avstrijskih zakonov v slovenskem jeziku, I. zvezek, Kazenski zakon, Ljubljana 1889.

³⁰ Kieninger: "Klassische Wanderkino", str. 174.

³¹ Prav tam.

Mladenič, dekle, ki jih hodi obiskovat, ne more ostati nedolžno in čisto. Kaj pa šele, ako so predstave nemoralne! Pisal bom v uredništvo naših listov, da se samo 'gol inserat' tolerira".¹⁴

Zdi pa se, da škof Jeglič svojega ogorčenja nad predstavami ni izrazil javno in je hotel nastali položaj urediti v neposrednem stiku z deželnim odborom in v katoliškem časopisju.

¹⁴ Prav tam, 4. 12. 1915.

V časopisju nisem namreč našel na članek, ki bi se nanašal na sam film ali na škofove zahteve po ostrejši cenzuri. Javna obravnava tega problema v ljudski stranki ni bila zaželena. Ker pa so bili vsi akterji člani stranke, Jeglič sam pa je bil podpornik stranke, je zadeva lahko ostala javnosti nepoznana. Ko je o tem problemu govoril z deželnim glavarjem Šuštersičem, ga je ta opozoril, da bi liberalci utegnili list zoper kino zlorabiti. Zato da bi bilo

dokazuje tudi podjetje H.C.L Schneider iz Berlina, ki je hkrati z gostovanjem Bläserja prodajal cikel fotografij iz filma Končno sama proti poslanemu plačilu 80 pfeningov. "Senzacionalna novost novega časa žive fotografije! V malem žepnem formatu kinetograf Končno sama. Skozi 49 fotografskih reprodukcij filma, ki je doživel silovit uspeh na vseh odrih, je s tem ponujen v ciklu v malem žepnem formatu."³³

Ko je Bläser od 21. do 28. novembra 1897 gostoval v Ljubljani, je tudi *Lai-bacher Zeitung* eno sliko ocenil kot neprimerno za mladino. Najbolj verjetno je, da je pisca v časopisu zmotila slika *Endlich allein*. Vendar očitno ni bila sporna le ena slika-film s predvajanega sporeda. Knežević namreč omenja dopis deželnega predsedstva z dne 24. novembra, v katerem ljubljanski magistrat opozarja, da Bläserjev program vsebuje tri slike, ki bi lahko škodljivo vplivale na prebivalce.³⁴ Iz dopisa deželnega predsedstva je razvidno, da gre za filme *Endlich allein*, *Damen im Bad* in za film *Zwei duellriente Frauen (Dvoboj žensk)*.³⁵ Iz spisa, ki se nahaja v arhivu, je razvidno, da se je komisija deželnega predsedstva odločila, da predvajanje filma *Endlich allein* prepove in nad nadaljnjimi predstavami vzpostavi nadzor. Če pa bi lastnik to prepoved ignoriral, bi se mu morala odvzeti dovolilnica za prikazovanje filmov na Kranjskem. Slika *Endlich allein* je bi-

³² Pozneje, v januarju 1899, je bilo filmsko delo podvrženo tako imenovanemu "Vagabund-Gesetz", ki je bil sprejet 24. maja 1885, s katerim so bili lahko kršitelji kaznovani s prisilnim delom ali kaznijo v poboljševalnici./ "Womit strafrechtliche Bestimmungen in betreff der Zulässigkeit der Anhaltung in Zwangsarbeits oder Besserungsanstalten getroffen werden." Glej v Ida Wickenhauser: *Die Geschichte und Organisation der Filmzensur in Österreich 1895–1918*, doktorska disertacija, Dunaj, 1967, str. 5. Glej tudi *Materialien zur österreichischen Filmgeschichte*, Paolo Caneppele: *Entscheidungen der Wiener Filmzensur*, Dunaj, 2002.

³³ *Marburger Zeitung*, 4. in 11. november 1897.

³⁴ Knežević: *Prva kinematografska prikazivanja ...*, str. 285.

³⁵ Arhiv Republike Slovenije, AS 16, fond: Deželno predsedstvo za Kranjsko, spisi, spis št. 5716/1897. (na-prej: AS 16, DPK, spis ...).

bolje, če bi se ljudi le posvarilo, o samem kinu pa naj se ne bi govorilo.¹⁵

Škof je imel s kinom zaradi slabih predstav veliko opraviti. Trinajstega aprila 1916 pa mu je le uspelo od deželnega odbora iztržiti zadnje opozorilo, naslovljeno na kino Central; to opozorilo so v prepisu poslali tudi Jegliču in je zato ohranjen v njegovi zapuščini. "Kakor je zvedel deželni

odbor, se vrše v Kinu Central tudi pohujšljive predstave. Vsled tega se podjetje ostro posvari, naj strogo pazi na to, da se pohujšljivi filmi ne bodo več vprizarjali, sicer bi bil deželni odbor prisiljen v prvem prihodnjem slučaju kake pohujšljive predstave deželno gledišče za vsakršne predstave 'Kina Central' zapreti. Tudi se podjetju priobčuje, da sme predstavljati 'Življenje Jezusovo' in sploh filme verske vsebine le z dovoljenjem cerkvene oblasti, če

¹⁵ Prav tam, 12. 4. 1916.

la prepovedana, ker naj bi bila njena vsebina hvalnica bordelom.³⁶ Sam spis in odlok sta bila izdana in poslana na mestni magistrat v Ljubljani 24. novembra 1897. Tukaj je treba omeniti, da sta bila v *Laibacher Zeitungu* že 20. novembra 1897 objavljena dva sporeda. Prvi je bil napovedan od ponedeljka, 20. novembra, do torka, 22. novembra, in je vseboval *Endlich allein*. Drugi spored pa, ki je bil napovedan od 23. do 25. novembra, filma *Endlich allein* ni vseboval več, temveč le *Damen im Bad*. To bi pomenilo, da Bläser programa ni v ničemer spreminjal, saj je program tekel po sporedu. Predvajanja do nedelje, 28. novembra, pa so bila podaljšanje gostovanja. Vprašanje je sicer, na podlagi česa je Bläser sestavil podaljšani program. Najverjetneje je, da je bil Bläser o tem sklepu obveščen in je bil podaljšani program načrtno brez prepovedanega filma. Druga možnost pa je lahko tudi, da je le nadaljeval z drugim, že objavljenim sporedom. V *Laibacher Zeitungu* je bil namreč že 25. novembra objavljen podaljšan spored in je identičen tistemu, ki je bil objavljen 20. novembra kot drugi spored. To pa bi pomenilo, da podjetnik za prepoved in poseg cenzure nikoli ni izvedel. Glede na poznejša gostovanja pa lahko domnevamo, da mu je bila sekantnost ljubljanske cenzure tako ali drugače znana, saj spornih posnetkov sploh ni predložil v odobritev cenzuri ali pa jih je dodal tik pred zdajci. Tako mu je, kljub vsakokratni zapisani prepovedi predvajanja uspelo filme zavrteti v okviru moških večerov.

Poleg naštetih so bili popularni tudi filmski posnetki plesalk. Bläser je imel v svojem programu sliko z naslovom *Serpentinski ples*. Najbolj znane filme s tem naslovom je sicer snemala *Loïe Fuller* (Marie-Louise Fuller, 1862–1928). Ta plesalka je s svojimi filmi zaslovela po vsem svetu, skoraj vsi pa so nosili naslov

³⁶ AS 16, DPK, spisi, spis št. 5716/1897.

podjetje tega dovoljenja nima, mora predstavo opustiti.”¹⁶ Kakorkoli, Ljubljančankam in Ljubljančanom očitno ni bilo pomoči, javna morala je bila na psu in sramežljivosti, te največje vrednote mladih in nedolžnih, med njimi ni bilo moč zaslediti. Februarja 1917 je namreč v dnevniku spet moč brati, da “kino g. Štefeta spet slabe predstave vrti /.../ Mladina, moška in ženska, ga

zelo obiskuje, posebno kadar se oznani, da je le za odrasle.”¹⁷

¹⁶ NŠAL, ... fasc. št. 40.

¹⁷ Jegličev dnevnik, 27. 2. 1917.

Serpentinski ples. S svojimi sposobnostmi je zbudila pozornost slikarja *Toulousea Lautreca*, ki jo je tudi upodobil na svojih slikah. Vendar pa naj bi njeni filmi (zaradi svetlobnih efektov, ki so bili potrebni za njeno plesno točko) bolj škodovali prizorom, ki jih je gledalec zaradi efektov čedalje težje dojemal, kot pa npravstvenosti gledalca.³⁷ Ni pa nujno, da gre prav za posnetek omenjene plesalke.³⁸ Kakršen koli je že bil, očitno je serpentinski ples privabljal v kino estetskih užitkov željne gledalce, tako da so ga prirejali tudi v živo. Aprila 1902 je v Ljubljani gostovalo "Pariško Phono-Cinéma-gledališče", ki je v odmorih med programom napovedovalo, da tekom njih "nastopi najbolj znana serpentinska plesalka Mme. Margarethe."³⁹

Od 22. aprila do 14. maja leta 1899 je Bläser ponovno gostoval v Ljubljani. Kratka notica v *Slovenskem narodu* ob koncu njegovega gostovanja pa ne namiguje na to, da bi Bläserjev program vseboval kaj takega, kar bi lahko zbuvalo pregrešne misli. "Bioskop, ki se razkazuje v Latermanovem drevoredu, odpotuje v ponedeljek iz Ljubljane. Jutri bodo zadnje predstave. Podobe so mirne in jako zanimive, med njimi je potrebno posebno omeniti 'Razgled Ljubljane'."⁴⁰ Deželno predsedstvo je tudi tokrat, in sicer 13. maja, poslalo dopis ljubljanskemu magistratu, v katerem opozarja, da se v programu nahajajo določene slike, ki bi jih bilo potrebno prepovedati.⁴¹ Podjetnik naj teh slik erotične narave ne bi predložil v odobritev in jih je sedaj napovedal za t. i. zaprte moške večere, ki grobo žalijo javno moralo. Zato so naložili magistratu, da mu mora v primeru predvajanja teh slik erotične narave odvzeti licenco, ki so mu jo podelili za opravljanje kinematografske dejavnosti.⁴² Sam dopis z opozorilom je na magistrat prispel 13. maja 1899, kar je pomenilo le en dan prej, preden je Bläser končal projekcije v Ljubljani.

Podobna zgodba se je ponovila oktobra leta 1904, ko se je Bläser ponovno ustavil v Ljubljani. Magistrat oz. župan mesta je 25. oktobra 1904 odgovoril na spis deželnega predsedstva o gostujočem podjetniku. Podjetnik je očitno ponovno čakal povsem do konca in v tem primeru podal prošnjo za odobritev dodatnih slik. Predsedstvo je 21. oktobra magistratu sporočilo, da je podjetnik dodal svoji prošnji nekatere slike, ki so samo za odrasle. Teh slik pa se mu ne more odobriti, saj bi sprožile javno jezo in bi škodovala npravstvenosti ter sramežljivosti. V tem primeru naj se magistrat sklicuje na določbo št. 2592 s 13. maja

³⁷ Caneppele: Projektionen der Sehnsucht ..., str. 17.

³⁸ Traven: Pregled razvoja kinematografije ..., str. 25, op. 40.

³⁹ Slovenski narod, 8., 9. april 1902, glej v Igor Košir: Slovenski narod 1900–1908, seminar, štud. I. 1967/1968, AGRFT, Center za teatrologijo in filmologijo, AGRFT, Ljubljana.

⁴⁰ Slovenski narod, 13. 5. 1899.

⁴¹ Knežević, Prva kinematografska prikazivanja ..., str. 287.

⁴² AS 16, DPK, spis št. 2592/1899.

1899.⁴³ Njegovi predhodni gostovanji sta bili očitno še v spominu deželnih cenzorjev. In tudi v tem primeru se niso ušтели. Vendar je župan Ivan Hribar tudi tokrat predsedstvu sporočil le, “da je lastnik kinematografa Ivan Bläser včeraj ponoči iz Ljubljane v Pulj odšel. Dognalo se je, da so isti v zadnjih petih večerih med 9. in 10. uro napravljali takozvani ‘Herrenabende’. Do katerih pa so imeli samo odraščeni moški pristop. Pri teh produkcijah je Bläser razkazoval ba- je tri slike, katere so bile pohujšljive.”⁴⁴ Po tem dopisu se je gospoda policijskega svetnika Wretschka obvestilo, da je takšne predstave ob eventualnem poskusu ponovitve potrebno prepovedati.⁴⁵ Tako cenzura enako kot v prejšnem primeru, tudi če bi hotela, ni utegnila posredovati.

Leta 1899 je od 8. do 11. novembra v Ljubljani gostoval še Max Schüler, podjetnik iz Pulja, prav tako lastnik enega potujočih kinematografov. Deželno predsedstvo je od njega zahtevalo, da vse filme pokaže cenzuri, še preden začne program. Očitno je bil Schüler manjši lisjak kot Bläser, saj je pedantno predložil seznam vseh posnetkov, ki jih je nameraval predvajati, in ga poslal v odobritev. Od nameravanega programa so mu odobrili 44 slik-filmov, vseh 17 “pikantnih” slik, predvidenih za moške večere (*Herrenabende*), pa so mu zavrnili.⁴⁶ Podjetnik je torej imel od vseh s seboj pripeljanih filmov več kot četrtno takšnih, ki se cenzorjem niso zdeli primerni za javnost. Filmska produkcija, ki je svoje občinstvo našla še na kakšen drug način kot zgolj z golo fascinacijo, ki so jo povzročale “živeče fotografije”, je očitno že kmalu našla relativno širok krog občinstva.

V Travnovem pregledu predvajanih filmov v Ljubljani v naslednjih sedmih letih ni več zaslediti, da bi se kdaj med v časopisju oglaševanimi programi znašli takšni s sporno vsebino ali da bi kateri od podjetnikov organiziral moške večere. Šele marca 1905 je zaslediti, da je podjetje *The American Show* (lastnik je bil N. W. Kobelkoff) napovedalo predvajanje predstav “za gospode, samo za odrasle”. Vendar naj bi spored dajal manj, kot so obljubljali naslovi v sporedu (npr. *Kopel dvornih dam*, *Toaleta device*, *Novoporočenca gresta spat*, *Modeli pri slikarju*, *Kopel Parižanke*, *Konkurenca prsi* itd.).⁴⁷ Spored je bil objavljen 18. marca v *Slovenskem narodu* in tudi v *Laibacher Zeitungu*. Zanimivo je, da v treh ljubljanskih časopisih nisem zasledil nikakršnega odklonilnega odmeva na te moške predstave. Med spisi deželnega predsedstva pa je najti le prošnjo omenjenega podjetnika za pridobitev licence, ki mu jo je podelilo predsedstvo za postavitev njegovega “showa” in ki mu je tudi bila podeljena za tri mesece.⁴⁸ Nekaj mese-

⁴³ AS 16, DPK, spisi, spis št. 4239/1904.

⁴⁴ AS 16, DPK, spisi, spis št. 4353/1904.

⁴⁵ Prav tam, hrbtna stran spisa.

⁴⁶ Knežević: Prva kinematografska prikazivanja ..., str. 287.

⁴⁷ Traven: Pregled razvoja kinematografije, str. 85.

⁴⁸ AS 16, DPK, spisi, spis 674/1905.

cev prej je na prehodu iz leta od 17. 12. 1904 do 15. 1. 1905 v Mariboru gostoval potujoči kinematograf Oskarja Gierkeja, ki je za torek in petek prvega tedna leta 1905 napovedal moška večera.⁴⁹ Povsem običajno so v sobotni številki poročali, da so bile “končane predstave zelo dobro obiskane, kot tudi predstave za gospode.”⁵⁰ Za naslednji dan pa je program ob večernih urah ponovno predvideval Herrenabend, zato so se večerne predstave začele že ob sedmi uri. Glede na poročila iz Gradca pa je stvar zbudila velikansko zanimanje. Posebno vneto naj bi Gierkejev separé program obiskovali vojaki. V Gradcu, kjer je gostoval med 12. marcem in 21. majem, so k razvnevanja polnim elektro-bioskopskim projekcijam drle cele divizije vojakov.⁵¹

VPRAŠANJE PRIMERNOSTI

Že prve projekcije pikantnih filmov so v časopisju sprožile vprašanje spornosti predvajanja in o npravstveni primernosti takih filmov. Časopis *Komet* se je tako leta 1897 spraševal, ali so morda take predstave namenjene samo določenim krogom ljudi. Takim namreč, ki se jim zdijo takšne, moralno dvomljive slike, privlačne. “Tu imamo na primer predstavo, ki nosi naslov Končno sama. Da se mladoporočeni par pusti ‘kinematografirati’ in potem še privoli, da se posnetki predvajajo po vsem svetu, tega si ni mogel nihče predstavljati. Torej, ali je tu predstavljena situacija umetniški izdelek in kakšne lastnosti oziroma moralne vrednote vsebujeta osebi, ki sta služili za snemanje, je lahko jasno vsakomur, ki poseduje kolikor toliko pameti. Rad priznam, da za določene kroge ljudi predstavljajo takšne vsebine močno privlačno silo in so jim močno mikavne. Vendar ali so potem takem predstave delane samo za določene kroge?”⁵²

Endlich allein je bil sicer v dvojni monarhiji dlje časa zelo uspešen film, kritike pa so bile različne. V *Kometu* so ga označili za “anstoßig”, torej za nespodobnega ali morda celo pohujšljivega. Spet drugi niso kritizirali nemoralnosti filma, temveč so prizore videli bolj komične kot pohujšljive. Kritika v časopisu *Bozner Zeitung* se je nanašala ravno na to dejstvo; v filmu se namreč mladi zakonec ob preoblačenju svoje žene skriva za špansko steno. “Situacija mladega zakonskega moža, kateri se mora pri toaleti svoje mlade in lepe žene skrivati za špansko steno, je tako komična, da mora k smehu spraviti najhujšega hipohondra. (ärgsten Hypochonder zum Lachen bringen muss).”⁵³

⁴⁹ Marburger Zeitung, 1. januar 1905.

⁵⁰ Marburger Zeitung, 7. januar 1905.

⁵¹ Kieninger, Ernst: “Herrenabende” – Erotik im Wanderkino, v: Projektionen der Sehnsucht, str. 59.

⁵² Kieninger: “Klassische Wanderkino”..., str. 302.

⁵³ Caneppele: Projektionen der Sehnsucht ..., str. 20.

Edini časopis na Slovenskem, ki je omenil neprimernost posnetka v Bläserjevem programu, je bil *Laibacher Zeitung*. Dne 24. novembra 1897 je bil objavljen članek, v katerem so zapisali: "Sedanje predvajanje v dvorani hotela Pri Maliču je pomembno boljše, kar omogoča lastna električna naprava potrebno osvetljavo, zaradi česar so fotografske slike jasne in plastične. Vse so vredne ogleda in posebno humoristične prizore ceni in odobrava mladina ... Slika, ki se zdi za mladino manj primerna, bo od zdaj naprej odpadla."⁵⁴ Na tem mestu se je zgodila prva cenzurna obravnava kinematografskega sporeda v Ljubljani. Traven zapis razlaga kot poseg javnega mnenja ali cenzure v spored. "Zabeležujem ta prvi poseg javnega mnenja v predvajanje filmov, dasi še nisem mogel ugotoviti, ali je zahtevala okrnitev sporeda cenzura ali pojavljajoča se skrb vzgojiteljev za mladino, ki je bila – kakor dokazujejo poročila – za kinematografsko novost izredno navdušena."⁵⁵

Dejansko pa je lastnik potujočega kina, ki je predvajal takšne predstave, nekako deloval na ne povsem čistem zakonskem področju. Tako so moški večeri lahko delovali le takrat, ko je bil podjetnik v nekakšnem neformalnem dogovoru z gledalci, da je, če se le da, treba biti čim bolj diskreten. Če ta tihi dogovor ni bil sprejet, se je lahko podjetnik znašel v precej neprijetnih pravnih postopkih, saj je ravno iz vrst gledalcev največkrat prišlo do prijave.⁵⁶ "Kot vse povsod tudi v tem poslu velja pravilo ponudbe in povpraševanja. In ko se kakšen podjetnik po dolgem omahovanju in prelaganju končno odloči tvegati in predvaja pikantne posnetke, potem leži na njem bistveno manj odgovornosti kot na gledalcih, ki so tako pogosto in vztrajno terjali te vrste slik. Podjetnik na koncu ne ve več, s čim naj postreže svojim obiskovalcem in jaz kot človek, ki je v tem poslu že nekaj časa, si drznem trditi, da vse predstave, ki se na lestvici kinematografov zdijo tvegane, ljubi, kruti publiki še zdaleč niso dovolj zmohtne."⁵⁷

Očitno je bilo, da za produkcijo tega tipa obstaja precejšnje zanimanje med občinstvom in zato so se v tem času, ko so sicer iz katalogov "resnih" producentov začeli izginjati erotični – "galantni filmi", začela ustanavljati podjetja, ki so se za ta žanr specializirala.⁵⁸

⁵⁴ Traven: Pregled razvoja kinematografije ...str. 29.

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ Kieninger: "Klassische Wanderkino" ..., str. 304.

⁵⁷ Kinematographische Rundschau, 1. 3. 1908, v: Kieninger: "Klassische Wanderkino"..., str. 305.

⁵⁸ Traven: Pregled razvoja kinematografije, str. 86, opomba št. 15. Na Dunaju so v tem času ustanovili firmo Saturnl. Ustanovitelj in lastnik je bil Johann Schwarzer, delovala je med letoma 1906 in 1911, ukvarjala pa se je izključno s produkcijo t. i. pikantnih filmov. Več o tem: Achenbach, Michael: Die Geschichte der Firma Saturn und ihre Auswirkungen auf die österreichische Filmzensur, Achenbach, Michael, Caneppele, Paolo: Anmerkungen zur erhaltenen Produktion der firma Saturn, v: Produktionen der Sehnsucht.

PREHOD K STALNIM KINEMATOGRAFOM

V tem času, po letu 1905, se je kinematograf počasi ustalil. Po obdobju potujočih kinematografov je aprila leta 1906 Davorin Rovšek poskušal ustanoviti prvi stalni kino v Ljubljani. Njegov kinematograf je začel poskusno delovati 21. aprila in je deloval do 15. junija istega leta, ko je naredil poletni premor, a jeseni s predstavami ni nadaljeval.⁵⁹

Prvi kino, ki je dejansko postal stalen, je bil Kinematograf Edison in je imel svojo dvorano nasproti kavarne Evropa, ob Dunajski cesti. Delovati je začel maja 1907. Istega leta sta v Ljubljani začela s predvajanji še dva kinematografa. *Cinématographe - théâtre français* je začel delovati konec avgusta (lastnik je bil že prej omenjeni Rovšek), *The American Bioskop* pa od konca oktobra. Ljubljana pa je bila očitno premajhna za tri kinematografe, saj je že 20. decembra istega leta kot edini stalni kino v mestu ostal *Kinematograf Edison*. Septembra 1908 je lastnik Edisona moral spremeniti ime kinematografa, saj je T. Edison uveljavil avtorske pravice do svojega izuma in tako je nastal *Prvi kinematograf Pathé*. Konec aprila 1908 se tudi Kinematograf Edison pojavi kot obravnavana pravna oseba med spisi deželnega predsedstva. Policijski komisar v Ljubljani je namreč poročal, da je v Kinematografu Edison opazil sliko z naslovom *Prepovedan sadež* in ki se v programu na veliko oglašuje in v kateri se norčuje iz frančiškanskega reda. V predstavi zaljubljen par na nekem vrtu išče "prostorček, kjer bi lahko zadovoljila svoji pohoti". Pri tem srečata spečega frančiškana, ki se v tistem trenutku prebudi in začne par pohotno in radovedno zasledovati. Nezaželenega gosta zaljubljenca večkrat odženeta, dokler se moški ne razjezi in frančiškana, ki se v tistem trenutku ravno skriva pod verando, polije z vodo, tako da-le ta pobegne. Točka pa je bila pri publiku pospremljena z vsesplošnim smehom. Ker pa vodja podjetja ni bil prisoten, kot sporoča policijski komisar, mu ni mogel prepovedati ponovitve predvajanja filma, ki se je godila tega dne.⁶⁰

Julija 1909 se je pojavil še *Elektro - radiograf Ideal*, ki je v naslednjih letih postal najpomembnejši kino v Ljubljani, saj je kinematograf Pathé zaprl svoja vrata že februarja naslednje leto. Sedež kina Ideal je postala stavba ob današnji Cankarjevi ulici; stal je na mestu, kjer dandanes stoji tudi kino Komuna. V naslednjih letih se je dvakrat poizkusil z delovanjem kinematograf *Metropol* v Deželnem gledališču, katerega dobiček naj bi služil splošnim slovenskim kulturnim interesom. Vendar do leta 1915, ko so ustanovili kino Central, v Ljubljani ni bilo novega stalnega kinematografa.⁶¹

⁵⁹ Traven: Pregled razvoja kinematografije ..., str. 75–101.

⁶⁰ AS 16, DPK, spisi, spis št. 2194/1908.

⁶¹ Traven: Pregled razvoja kinematografije ..., str. 102–147.

Kinematograf v Deželnem gledališču je bil že kmalu po prvih prikazovanjih filmov, torej še kot kino *Metropol* v letu 1913, deležen obravnave s strani deželnega odbora. 17. maja je tako potekala razprava o kinu *Metropol*, v katerem naj bi prikazovali filme, ki so "s stališča nравnosti najstrožje graje vredni in tedaj za predstave v deželnem gledališču neprimerni." Razprava se je končala s pooblastitvijo deželnega glavarja dr. Šušteršiča, da lahko kino zapre, "če se bo še predvajal kak film, ki žali po njegovem prepričanju moralni čut." Ob tem pa so *Dramatično društvo*, ustanovitelja kina, opozorili, "da naj zlasti brezpogojno izključi vsak film z erotično vsebino ..." Dejansko je bilo delovanje kina 24. maja 1913, dober mesec po prvem predvajanju, zaradi predvajanja erotičnih filmov ustavljeno.⁶² Žal ne vem, za katere filme je v tem primeru šlo in kakšna je bila konkretna vsebina "erotičnega" filma. Iz programa, ki so ga redno objavljali v *Slovenskem narodu*, namreč ni mogoče razbrati filmov, ki bi lahko žalili javno moralno. Odzivi na izvršen ukrep deželnega glavarja pa so bili različni. V *Slovincu* so se z odločitvijo strinjali, češ da so se v kinu dejansko vrteli nemoralni filmi: "Kino Metropol v deželnem gledališču zaprt. Na podlagi soglasnega sklepa deželnega odbora z dne 17. maja. To radi tega ker so se, v protislovju z danimi obljubami in ustanovljenimi pogoji, predstavljali filmi škandalozne, nemoralne skrajno pohujšljive vsebine."⁶³ V *Slovenskem narodu* pa je pisec članka (domnevamo lahko, da predsednik *Dramatičnega društva*) očital deželnemu glavarju, da podob sploh ni videl in da so obtožbe o vrtenju nemoralnih filmov povsem neutemeljene. "Kajti vse podobe, ki se predstavljajo v kinematografu, so oblastveno cenzurirane in ta cenzura je v Ljubljani tako sekantna kakor nikjer drugje."⁶⁴

⁶² Prav tam, str. 147.

⁶³ Slovenec, 24. 5. 1913.

⁶⁴ Slovenski narod, 26. 5. 1913.